

CLERCQ, Staf (eigenlijk Jérémie G.T.) de (Everbeek 16 september 1884 – Gent 22 oktober 1942).

Groeide op in een katholiek onderwijzersgezin. De Clercq zelf behaalde het diploma van onderwijzer (1903) in de Ecole normale agrégée d'instituteurs à Bonne Espérance te Edingen nadat hij in dezelfde stad het Collège Saint-Augustin doorliep. Hij gaf les van 1904 tot de Eerste Wereldoorlog in Brussen en diverse gemeenten in het Pajottenland. In 1906 huwde hij Maria van der Meeren, een vrouw uit een gegoede familie uit het Pajottenland. Het huwelijk bleef kinderloos, maar na de Eerste Wereldoorlog werd een Hongaars meisje in het gezin opgenomen. De Clercq ondervond de verfransing als onderwijzer te Brussel en op de taalgrens aan den lijve. Vanaf 1911 militeerde hij als "Staaf der Hei" in de organisatie Taalgrens Wakker! die meetings tegen de verfransing organiseerde op de taalgrens. De Clercq werkte er samen met onder meer Jozef Goossenaerts, Philip van Isacker, Adiel Debeucelaere en Ernest Claes. In december 1913 werd De Clercq voorzitter van de organisatie. Hoewel in principe pluralistisch, bestond de groep voornamelijk uit katholieken. Samen met Remy de Roeck gaf hij ook het blad *De Taalgrens* uit. De Clercq zag zijn Vlaamsgezinde actie in het verlengde van een verdediging van de katholieke moraal tegen verfransing en onzedelijkheid. De Clercq was ook actief in de lokale Davidsfondswerking. Hij stichtte in het Pajottenland tevens afdelingen van het Katholiek Vlaamsch Verbond. In 1912 militeerde hij voor Gustaaf Borginon, de kandidaat van het Verbond op de Katholieke lijst in het arrondissement Brussel. De Clercq meldde zich in 1914 als oorlogsvrijwilliger. Aan en achter het IJzerfront werd hij al snel maatschappelijk actief. Samen met Fons Raspé gaf hij het frontblad *De Payot der Taalgrens* (februari 1917 – oktober 1918) uit, met als leuze: "Een volk zal niet vergaan!". Uit het blad groeide in 1917 de soldatenbond De Payot Ontwaakt waarvan De Clercq voorzitter werd. Hoewel hij geen direct contact had met de Frontbeweging evolueerde De Clercq politiek

Als katholieke onderwijzer in het Pajottenland werd De Clercq voor de Eerste Wereldoorlog voorzitter van *Taalgrens Wakker!* In 1919 werd hij in Brussel voor het eerst verkozen als Kamerlid voor de Frontpartij, het begin van een lange parlementaire carrière. (AMVC)

onmiskkenbaar in dezelfde richting. Toch bleef hij gematigd en steunde hij ook Frans van Cauwelaert toen die in conflict kwam met de Frontbeweging. De Clercq stichtte en leidde tijdens de oorlog ook het blad *De school bij het leger – L'Ecole aux armées* een spreekbuis van onderwijzers aan het front waarin gepleit werd voor een beroepsorganisatie los van de politieke partijen.

Na de oorlog stichtte De Clercq in die geest samen met de Kortrijkse onderwijzer G. Algoet het Nationaal Onderwijzerssyndicaat (NOS). Toen in augustus 1919 een Waalse vleugel werd opgericht werd hij voorzitter van de Vlaamse afdeling. Hij gaf tevens het blad *Ons Woord* uit dat vanaf juli 1919 verscheen. Op 10 september 1919 organiseerde De Clercq met het NOS een nationale onderwijzersbetoging te Brussel waarin onder meer forse salarisverhogingen werden geëist.

De Clercq stak inmiddels zijn politieke ambities niet onder stoelen of banken. Zowel de jonge Frontpartij als de katholieke partij toonde interesse. De Clercq aanvaardde de eerste plaats op de Kamerlijst van de Frontpartij in het arrondissement Brussel. Hij werd meteen verkozen. Aanvankelijk vertoonde hij weinig activiteit in het parlementaire

halfroond. Zijn energie ging volledig naar uitbouw van de Frontpartij in zijn arrondissement. Van 1919 af gaf hij het weekblad *Dender- en Zennegalm* uit. Hij lukte erin een stabiel netwerk uit te bouwen en mede door een druk dienstbetoon slaagde hij erin zijn electorale aanhang gestaag uit te breiden. In 1921 werd hij als enige van de oude Vlaams-nationalistische fractie herkozen, waardoor De Clercq meteen voorzitter van de Kamergroep werd, een functie die hij bekleedde tot 1932. Zijn parlementaire activiteit ging in stijgende lijn. De Clercq interpeleerde vooral over taalkwesties, amnestie, oudstrijdersaangelegenheden en het Frans-Belgisch Militair Akkoord. Bij de verkiezingen van 1929 behaalde hij meer dan 15.000 stemmen (4,8%). Zijn electoraal bastion was het Pajottenland en het platteland rond Brussel waar hij meer dan de helft van zijn stemmen haalde. Met 1428 voorkeurstemmen moest hij als Vlaams-nationalistisch verkozene alleen **Thomas Debacker** laten voorgaan. In 1932 werd De Clercq niet herkozen doordat hij geschrapt werd van de lijst wegens een overtreding van de kieswet. Per vergissing had men hem in Nijvel en in Leuven als plaatsvervanger op de lijst geplaatst. Van 1921 tot 1936 zetelde De Clercq ook nog in de gemeenteraad van zijn woonplaats Kester. In 1921 had hij met 7 van de 9 zetels een absolute meerderheid gehaald, maar de minister van binnenlandse

zaken, de Brusselse katholiek **Henry Carton de Wiart**, weigerde Vlaams-nationalisten te benoemen. In 1922 werd De Clercq eerste schepen. In 1926 verloor hij de lokale verkiezing. In 1930 lukte hij er echter opnieuw in de katholieke meerderheid te breken en weer schepen te worden. Vanaf 1932 zetelde hij dan weer in de oppositie.

De Clercq speelde inmiddels een nationale rol. Sedert 1920 organiseerde hij in Kester een **Vlaamsch-Nationale Landdag** waar al spoedig duizenden Vlaams-nationalisten heen trokken. Het Vlaams-nationalisme geraakte in groeiende mate ideologisch verdeeld. Reeds in 1924 had De Clercq zich achter de West-Vlaamse eis geschaard tot een uitgesproken katholiek Vlaams-nationalisme tegen het pluralisme van de Antwerpse vleugel. In zijn eigen arrondissement kwam de Frontpartij op onder een katholieke vlag. Toch was hij vooral een brugfiguur tussen de diverse facties in het Vlaams-nationalisme. Hij genoot het vertrouwen van de revolutionaire strekkingen binnen en buiten het partijpolitieke Vlaams-nationalisme, terwijl hij nochtans vaak gematigd en pragmatisch optrad. Begin 1928 nam De Clercq deel aan besprekingen die ten doel hadden de partij te herenigen. Hij kantte zich tegen het fascistisch gedachtegoed van **Joris van Severen** omdat het neerkwam op het principe *L'Etat c'est nous*, waarvan hij niet wilde we-

De Clercq groet zijn volgelingen op de Vlaamsch-Nationale Landdag te Kester in 1934. In oktober 1933 was hij leider geworden van het VNV.
(DE STANDAARD/HET NIEUWSBLAD)

ten. Aan de andere kant wierp hij zich op als een beslist anti-belgicist. De Clercq trad in 1928 toe tot het directorium van het **Algemeen Vlaamsch Nationaal Verbond** en in 1932 sloot hij zich aan bij de **Vlaamsch-Nationale Volkspartij**, een nieuwe poging om het Vlaams-nationalisme te verenigen.

Uiteindelijk werd De Clercq zelf het centrum van een hereniging. Op 30 januari 1933 werd hij aangesteld als vrijgestelde voorzitter van een leidingcomité dat het partijpolitieke Vlaams-nationalisme moest herenigen. Inmiddels had Van Severen op basis van de door De Clercq afgewezen principes het **Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen** (Verdinaso) gevormd. De Clercq begon aan een maandenlange reis door Vlaanderen en kon constateren dat het revolutionaire rechtse gedachtegoed gekoppeld aan een Diets (maar in feite anti-belgisch) *conditio sine qua non* wortel geschoten had bij vele Vlaams-nationalistische jongeren. Hij geraakte ervan overtuigd dat het Vlaams-nationalisme op een nieuwe ideologische leest moest worden geschoeid. Bij de poging een basisprogramma op te stellen stootte hij bovendien op de onverzettelikheden van vooral de West-Vlaamse factie die de principes van Van Severen wilde kopiëren. Toen op 8 oktober 1933 de stichtingsproclamatie van de nieuwe partij, het **Vlaamsch Nationaal Verbond** (VNV), in de pers verscheen, bleek dat De Clercq de

radicale West-Vlamingen hun zin had gegeven. Hijzelf hield er op papier het autoritaire leiderschap aan over.

Aanvankelijk trad De Clercq niet in de rol van een autoritair leider, maar speelde hij voort de rol van bemiddelaar tussen de facties binnen en buiten het VNV. Hij combineerde daarbij een uiterst pragmatisch optreden met een ideologische standvastigheid. Aan het Dietse anti-belgicisme en de rechts-autoritair principes van de stichtingsproclamatie mocht niet worden geraakt. De aanstelling van de jonge Reimond Tollenaere, van wie De Clercq de nationaal-socialistische opvattingen kende, tot VNV-propagandaleider, wees de richting aan. De eerste VNV-landdag (1935) toonde de nieuwe stijl. De Clercq werd er door spreekkoren aangeroepen als de verlichte leider die zijn troepen naar de overwinning zou leiden. Hij botste op oppositie van gematigde leiders in zijn partij die hem zelfs financieel trachtten te fnuiken. Tegenstanders reageerden schamper op wat zij zagen als een potsierlijke epigoon van Adolf Hitler en Benito Mussolini. Bij vele buitenstaanders ging de metamorfose nochtans eerder ongemerkt voorbij. Dat De Clercq ook buiten het Vlaams-nationalisme heel wat sympathie had, bleek bij een tussentijdse verkiezing, 14 april 1935, toen hij 32.500 stemmen behaalde, bij ontstentenis van katholieke of liberale lijsten.

De Clercq brengt de groet bij de Reimond Tollenaere-herdenkingsmars op 12 juli 1942 te Brussel. Hij had zijn partij twee jaar eerder resoluut in de collaboratie gevoerd. (ADVN)

De verkiezingsoverwinning van het Vlaamsch Nationaal Blok in 1936 verstevigde de positie van De Clercq aanzienlijk. Zijn pragmatisme oogstte succes. De Clercq had het VNV niet onder eigen naam en onder zijn programma aan de verkiezingen laten deelnemen zodat hij akkoorden kon sluiten met Vlaams-nationalistische groepen die buiten het VNV waren gebleven. De grote overwinning werd al gauw op naam van het VNV geschreven. De Clercq behaalde in Brussel meer dan 20.000 stemmen. Hij was met 3888 stemmen de populairste VNV'er. Alle belangrijke Vlaams-nationalistische facties aanvaardden nu het leiderschap van De Clercq en het programma van het VNV. De gematigde vleugel in het VNV achtte de tijd rijp om het revolutionaire Diëtse programma al te zwakken en politieke akkoorden te sluiten met de Katholieke Vlaamse Volkspartij (Beginselakkoord KVV-VNV). De Clercq fnuikte hun ambitie door met Diets-revolutionaire taal elke samenwerking op te blazen. Hij zocht daarvoor ideologische steun bij Odiel Spruytte. De samenwerking met het grotendeels Franstalige en belgicistische Rex wees hij niet af omdat hij zo hoopte mee te profiteren van een omwenteling in het Belgische politieke landschap. De VNV-leider was inmiddels diep overtuigd geraakt van zijn revolutionaire missie. Zolang de Belgische staat het repressie-monopolie bezat moest de revolutie voorbereid worden in de geesten.

De Clercq richtte zijn politiek op een nieuwe oorlog die in zijn ogen voor een omwenteling in het Belgische politieke landschap kon zorgen. Zijn houding was dubbelzinnig. Aan de ene kant ijverde hij voor een neutrale status van België als beste garantie om niet verwickeld te geraken in een nieuwe oorlog. Hij ondersteunde de acties tegen het Frans-Belgisch Militair Akkoord van het Verbond der Vlaamse Oud-strijders (VOS) met parlementaire interventies en brochures. Aan de andere kant zocht hij toenadering tot het nationaal-socialistische Duitsland omdat hij zich wilde voorbereiden op een eventueel tweede activisme. Deze politiek verliep geleidelijk en uiterst voorzichtig. Op 7 december 1934 schreef hij een opgemerkt artikel in *De Schelde (1919-1936)* onder de titel "Wij zijn Germanen, geen Latijnen" waarin hij verklaarde dat de Vlamingen tot het "Germaanse blok" behoorden. In zijn landdagrede van 5 mei 1935 nam hij gas terug met de stelling dat ook Duitsland een gevaar kon worden, terwijl Engeland nooit een gevaar zou zijn. Frankrijk was een bestendig gevaar. In zijn landdagrede van 6 juni 1937 verklaarde hij dat Engeland meer en meer in het Franse vaarwater geraakte. Hoewel het Frans-Belgisch Militair Akkoord in 1936 was opgezegd, bleef De Clercq ten onrechte beweren dat de Belgische defensie gericht was op Frankrijk. Hij voerde een hyperneutralistisch discours dat in de kaart van Duitsland speelde. Op 27 juni 1937 schreef hij een artikel in *Volk en Staat*

Een gelegenheidscomité onder leiding van Jan Brans houdt op 28 oktober 1979 een herdenkingsplechtigheid te Dilbeek en Asse. (DE STANDAARD/HET NIEUWSBLAD: P. BOLSIUS)

onder de titel "VNV en het Duits nationaal-socialisme" dat later ook in brochurevorm verscheen. Het was een afrekening met diegenen die het VNV vereenzelfdigden met het nationaal-socialisme. Het VNV putte alleen uit de "Diets nationale traditie". Over het regime van Hitler wenste hij geen uitspraken te doen. De werkelijke betekenis van de tekst is maar te begrijpen als men er rekening mee houdt dat De Clercq in een gevaarlijk conflict was geraakt met enkele nazi-gezinde VNV-kopstukken die een ondubbelzinnige pro-Duitse politiek wensden te voeren. Vooral Herman van Puymbrouck, de hoofdredacteur van *De Schelde/Volk en Staat* zong de lof van het nieuwe Duitsland dat zijn noodlijdend blad financieel ondersteunde. Ook Ward Hermans bejubelde zijn Duitse broodheren in artikels en brochures. Zij daagden gematigde VNV'ers uit die vooral het conflict tussen Kerk en Staat in Duitsland met argusogen volgden. De Clercq zag zich genoodzaakt persoonlijk in Duitsland te interveniëren. Hij overtuigde de betrokken Duitse diensten ervan dat een behoedzame buitenlandse VNV-politiek ook in het belang van Duitsland was. De teruggefloten nationaal-socialisten in het VNV namen wraak door De Clercq te belasteren bij de geheime diensten van het Derde Rijk. De VNV-leider

hield er het imago van een klerikale marionet in handen van anti-nationaal-socialistischgezinde VNV'ers aan over. Het zou hem parten spelen als hij tijdens de bezetting moest onderhandelen met de vertegenwoordigers van nazi-Duitsland.

Toen met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in september 1939 de oorlogsdreiging voor België zeer dichtbij kwam, richtte De Clercq een **Militaire Organisatie (MO)** op. Het was een aan hem gebonden organisatie van gemobiliseerde VNV'ers. De Clercq spiegelde zich aan de Frontbeweging. Hij wilde over een instrument beschikken om bij een mogelijke inval politiek te kunnen bedrijven. Het staat vast dat hij de Duitse militaire geheime dienst op de hoogte stelde van het bestaan van de MO. Of dit ook betekende dat hij van plan was bij een Duitse inval hoogverraad te plegen is niet zeker. De meest waarschijnlijke hypothese is dat De Clercq geen enkel scenario uitsloot en dat hij rekende op krijgsverloop zoals tijdens de Eerste Wereldoorlog met een gestabiliseerd front. De Clercq zou dan met de MO achter de hand in bezet of onbezet gebied de oorlogvoerende partijen tot politiek opbod kunnen dwingen. De Belgische staatsveiligheid was gedeeltelijk op de hoogte van De Clercqs initiatieven, alsmede van de perikelen rond de financiering van *Volk en Staat*. Toen hij op 16 januari 1940 een artikel schreef in *Volk en Staat* waarin hij onder meer pleitte voor een gedeeltelijke demobilisering, greep de overheid in door het blad een tijdelijk publicatieverbod op te leggen. De procureur-generaal vroeg bovendien de opheffing van De Clercqs parlementaire onschendbaarheid. In zijn verdediging voor de Kamer beweerde De Clercq dat het gerecht met valse getuigenissen en provocateurs werkte om het VNV te treffen. De Kamer volgde hem quasi unaniem en weigerde de opheffing. Op 10 mei 1940, de dag van de Duitse inval, werd hij aangehouden. Ook de hele top van de MO werd opgepakt. De Clercq werd weer vrijgelaten na interventies bij de minister van justitie **Paul-Emile Janson** en eerste minister Hubert Pierlot. Op 14 mei 1940 was hij aanwezig op een vergadering van de Vlaams-nationalistische parlementsleden. Hij zou er het ordewoord "geen tweede activisme" ondersteunen. Maar hij weigerde in te gaan op de vraag te vluchten naar Frankrijk. Hij dook onder. Er zijn aanwijzingen dat leden van het Britse expeditieleger alsnog geprobeerd hebben De Clercq te arresteren.

De Clercq trad zeer waarschijnlijk nog tijdens de Achttiendaagse Veldtocht, maar zeker onmiddellijk na de capitulatie van het Belgisch leger, opnieuw in contact met leden van de Duitse militaire veiligheid. Hij besprak er de inzet van VNV'ers als vertrouwenspersonen van de bezettende overheid in strategisch belangrijke sectoren zoals de spoorwegen. Wellicht kreeg hij toen ook het fiat om de verdienste van de MO bij de Duitse overwinning in de verf te zetten. Het leidde tot enkele rapporten

waarin MO'ers onder meer beweren aangezet te hebben tot desertie en sabotage, feiten die niet hadden plaatsgevonden. De Clercq probeerde zo als bevoorrechte partner aan de onderhandelingstafel van de nieuwe heersers te geraken. Reeds op 3 juni 1940 voerde hij besprekingen met het Duitse Militaire Bestuur dat zich twee dagen tevoren in Brussel had geïnstalleerd. Hij stelde zijn beweging "volledig ter beschikking met raad en daad". De Clercq meende dat het uur van de Duitse volksstaat geslagen had. Hij zag het VNV als de Vlaamse nationaal-socialistische eenheidsbeweging. De bezettende overheid maakte hem al snel duidelijk dat om die status te verwerven het VNV zich volledig diende te onderwerpen aan Adolf Hitler. Die had nog geen beslissing genomen over de toekomst van België, dus De Clercq moest voortaan zwijgen over Dietsland. Op 10 november 1940, tijdens zijn eerste openbare rede, verklaarde De Clercq het volste vertrouwen te hebben in de Führer. Iedereen die de zijde van Groot-Brittannië koos, verklaarde hij tot vijand. Over grenzen verklaarde hij niet te zullen spreken, want die werden bepaald door de overwinnaar en dat was Duitsland. In deze en de redevoeringen die de volgende maanden volgden, ontwikkelde De Clercq alle aspecten van het nationaal-socialistische gedachtegoed, inclusief de antisemitische en racistische kern ervan. De Clercq besefte ook dat het niet bij woorden kon blijven. Al op 1 december 1940 verklaarde hij dat "het VNV geen Duits bloed mocht aanvaarden zonder tegenprestaties". Op 16 maart 1941 verklaarde hij een "afweerbattery tegen het Engels vliegwezen" te willen opstellen. Toen de bezetter liet weten dat militaire **collaboratie** enkel kon in de Waffen-SS, beval hij op 20 april 1941 de werving voor die formatie waarvan hij toen al goed wist dat ze een onderdeel was van de organisatie die in Vlaanderen een Groot-Duitse concurrent tegen het VNV uitbouwde. De Clercq meende dat de vlucht vooruit de beste verdediging was. Hij werd in die visie gesteund door Tollenaere. Samen met Tollenaere richtte hij na het uitbreken van de Duits-Russische vijandelijkheden het **Vlaamsch Legioen** op. Het sneuvelen van Tollenaere aan het oostfront (januari 1942) was een zware slag. De Clercq, toen al zwaar ziek, beschouwde hem als zijn opvolger.

In het laatste jaar van zijn leven kon De Clercq nog de tekenen van de mislukking van zijn politiek ervaren. Sedert mei 1941 kon hij zich weliswaar leider van de Eenheidsbeweging-VNV noemen, maar het politieke monopolie van het VNV werd aangevretten door de **SS-Vlaanderen** en de door de SS gesteunde **Duitsch-Vlaamse Arbeidsgemeenschap** (DeVlag). Van aan het oostfront bereikten hem berichten dat de SS zijn militanten tegen het VNV en zijn leider opzetten. In Vlaanderen werd hij ongehinderd aangevallen door de Vlaamse SS en de DeVlag als een klerikale, provincialistische zoet-

water nationaal-socialist. De Clercq richtte tot de bezettende overheid de ene klachtenbrief na de andere. Kort voor zijn dood stelde hij verbitterd vast dat het niet baatte. Enig aanstalten tot breken met de collaboratiepolitiek heeft De Clercq evenwel nooit gemaakt. Integendeel. In zijn laatste rede, 20 september 1942, ter gelegenheid van zijn 58ste verjaardag, herbevestigde hij zijn vertrouwen in Hitler, "Führer aller Germanen" en beklemtoonde hij dat er slechts één parool was: "Duitsland moet de oorlog winnen". Zelf was hij inmiddels in de ogen van het volk dat hij pretendeerde te leiden de gehate leider geworden van een Duitsgezinde fractie.

Het VNV organiseerde op 27 oktober 1942 een rouwplechtigheid op de Grote Markt te Brussel nadat het tevergeefs had aangedrongen op een lijkdienst in de Sint-Goedelekerk. Kardinaal Ernest-Joseph van Roey stelde zijn veto en verbood ook een misviering op de Grote Markt. De bezettende overheid weigerde tussenbeide te komen.

De Clercq werd begraven op de begraafplaats van Kester volgens zijn testamentaire wil. Een jaar later, naar aanleiding van het 10-jarige bestaan van het VNV, werd hij bijgezet in een praalgraf op de Kesterheide, de plaats waar voor de oorlog de landdagen plaatsgrepen. Na de bevrijding werd het graf vernield door het plaatselijke verzet. Het stoffelijk overschot werd naar de begraafplaats van Leerbeek gevoerd. In 1968 verwijderde de gemeente het grafteken. Tien jaar later, op 7 december 1978, werd het stoffelijk overschot clandestien opgegraven door de **Vlaamse Militanten Orde (VMO)** en verborgen op een geheime plek. Na bemiddeling gaf de overheid de toestemming De Clercq te herbegraven naast zijn vrouw op de begraafplaats van Asse. Een gelegenheidscomité onder leiding van **Jan Brans** organiseerde op 28 oktober 1979 te Asse en Dilbeek een Staf De Clercq-herdenking. Bij het erecomité treft men behalve voornamelijk gewezen medestanders van De Clercq drie naoorlogse Vlaams-nationalistische partijleiders: **Karel Dillen** van het **Vlaams Blok**, **Jaak Gabriëls** en **Vic Anciaux** van de **Volksunie**. De herinnering aan de belangrijkste vooroorlogse Vlaams-nationalistische voorman werd voorts vrijwel uitsluitend levend gehouden in kringen van oud-collaborateurs, zoals **Broederband**.

WERKEN: Rede uitgesproken door volksvertegenwoordiger Staf De Clercq, Leider van het VNV in de Kamer van Volksvertegenwoordigers op donderdag 22 februari 1940, z.j.; – *Vlamingen leest hier hoe aan Frankrijk en aan de banken vastgeklonken Belgen met de arbeid, het goed en het bloed der Vlaamse gemeenschap omspringt. Leest en oordeelt!*, z.j.; – *Aan mijn geloofsgenoten de Rooms-Katholieke Fronters*, 1924; – *Dietsland Hou Zee! De eerste landdag van het VNV op 4-5 mei 1935 te Kester*, 1935; – *Kester 12 juli 1936*. Tweede landdag van het VNV, 1936; – *Inzichten en Standpunten*. (1936-1937), 1937; – *Meer dan ooit los van Frankrijk*, 1937; – *Het VNV en het Duits nationaal-socialisme*, 1937; – *Blinde Verklaring. De politiek der Eenheids-beweging*, 1941.

LITERATUUR: B. de Wever, *Staf De Clercq*, 1989; – J. van Din-

genen, *Zijn doel, zijn middelen: Staf De Clercq, het VNV en de col-
laboratie*, 1995.

ILLUSTRATIE(S), zie: katholieke partij, Bert Peleman, socia-
listische partij, Joris Vansteenberghe, Vlaamse Concentratie,
Volk en Staat, Waalse Beweging.

BRUNO DE WEVER